

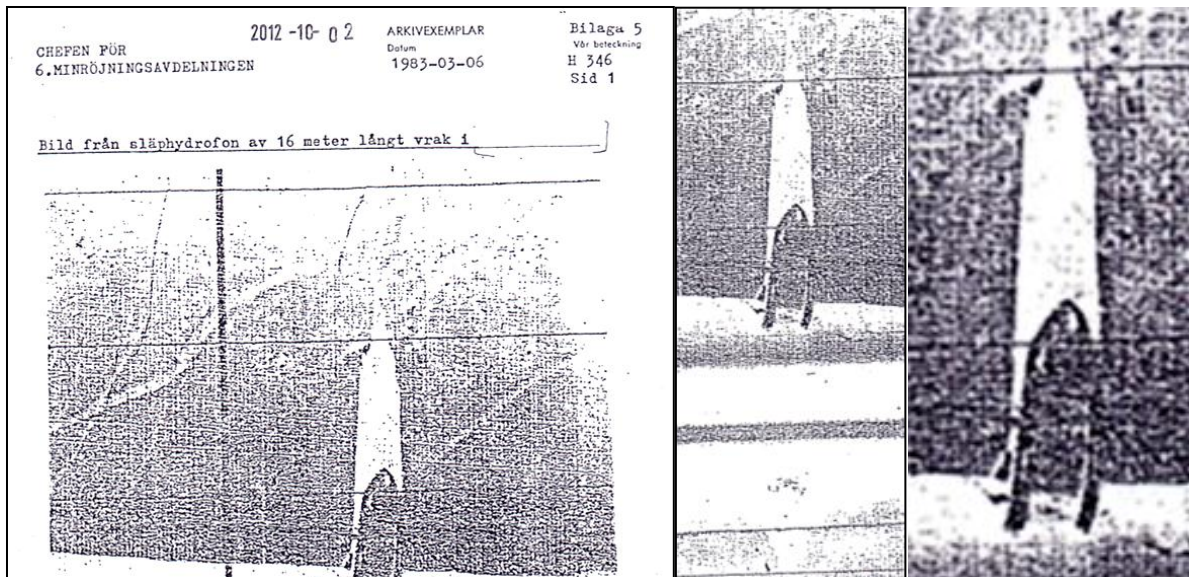

Fann man ett vrak efter en miniubåt i Hårsfjärden? (Utkast)

Ola Tunander

1. Inledning

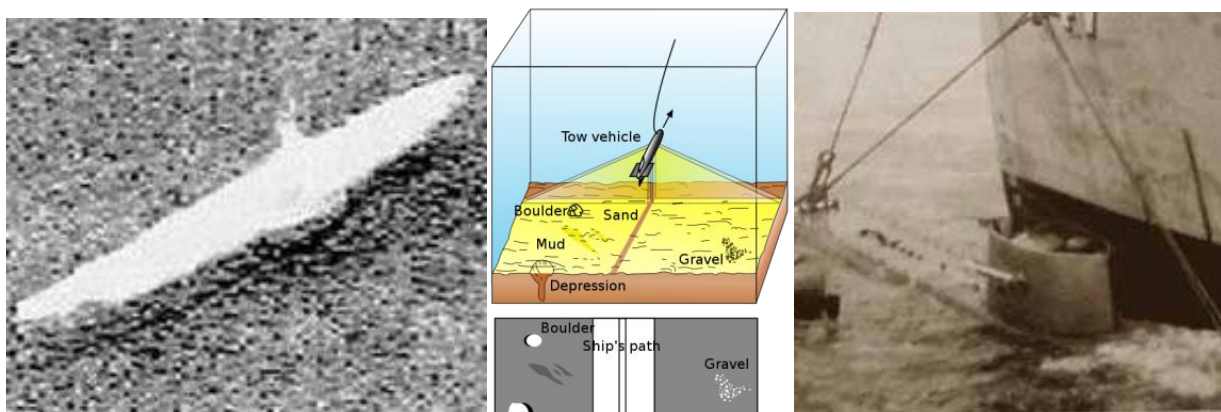
Bottenspårsrapporten från ubåtsjakten i Hårsfjärden 1982 är nu väsentligen avhemligad. I huvudrapporten är enstaka ord (som "minlinje") samt ett större avsnitt på 12 rader fortfarande hemligt. Det senare behandlar två vrak, som avbildats med hjälp av släphydrofon. I texten till detta avsnitt sägs att dessa vrak också har undersökts genom punktdykningar. I den granskning med släphydrofon som gjordes av statens geologiska undersökningar visar det sig att man fann tiotals vrak (flera vrak handlar om egna fartyg/motorbåtar), men i dåvarande chefen för minröjningsavdelningen, senare marinchefen Dick Börjessons rapport till chefen för marinen efter Hårsfjärdsjakten finns bara två vrak, och beskrivningen om dem är fortfarande hemlig efter 30 år. Börjesson fick lämna ifrån sig sin rapport medan en kopia gick till Örlogsbasen och ytterligare en gick till marinchefen. Rapporten fanns endast i tre exemplar. Det faktum att man dök på dessa två vrak och rimligen har identifierat dem var avhemligt 2008. Det är nu återhemligt 30 år efter händelsen. Samtidigt talar flera svenskar, norrmän och amerikaner om att man sänkte/skadade en farkost under jakten. Den var inte amerikansk men stod under amerikanskt kommando. Låt oss se lite närmare på detta. I bilaga 5 finns sonarbilder av de båda vraken (med hjälp av släphydrofon). Det ena vraket beskrivs som ett "16 meter långt vrak". Det andra vraket beskrivs som ett "plåtvrak" (i Hårsfjärden). Börjessons team undersökte främst de delar Hårsfjärden där marinen fällde flera sjunkbomber: vid Furuskatholm den 4 oktober (10 sjunkbomber), Näsudden 4-5 oktober (13 sjunkbomber) och i Mysingen utanför Alvsta Långholmar den 7 oktober (6 sjunkbomber). Vid Näsudden fälldes sjunkbomber mot en närmare "40 meter lång ubåt", samt mot en liten farkost utan torn (se Örlogsbasens krigsdagbok). Den senare farkosten antas ha blivit skadad av en sjunkbomb (se nedan). Bilden ovan visar eventuellt denna händelse. Händelsen utanför näten öster om Alvsta Långholmar beskrevs av dåvarande operationschefen, chefen för OPG kommandörkapten Håkan Söderlindh, som den allvarligaste. Han skrev en "grönstämplad rapport" till försvarsminister Börje Andersson, som avgick som försvarsminister efter ett par veckor med argumentet att Stockholm var för stort för honom. I Ekéusutredningen försökte vi få tag på rapporten till försvarsministern, men den officer som var ansvarig för arkivet med grönstämplade dokument sa att den inte fanns. Den hade kanske bränts, sa han. Dessa händelser kan eventuellt också ge en ledtråd till förståelsen av vilka typer av farkoster som kan ha opererat i svenska vatten under hela 80-talet. Denna text söker ge svar på några av de frågor som vi har ställt oss efter 80-talets ubåtskränkningar.

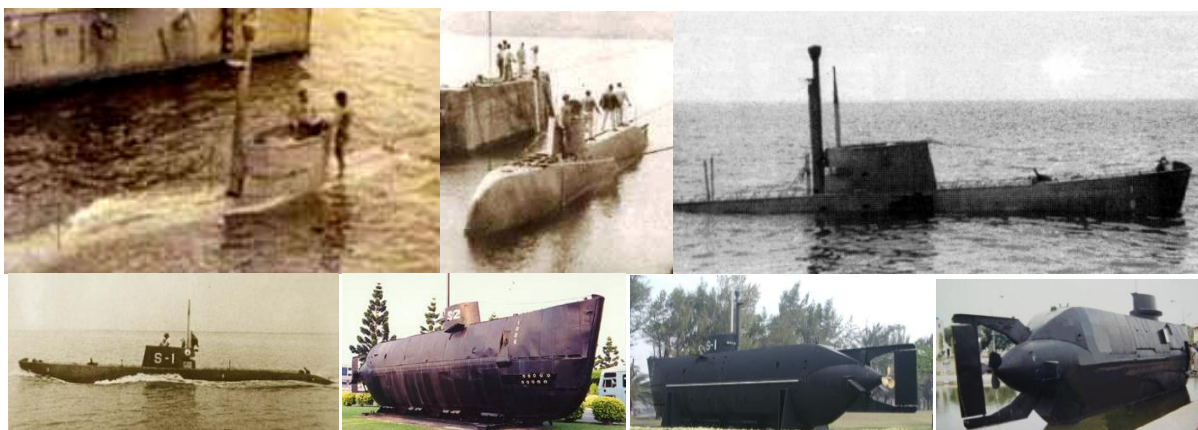
Sonarbild tagen med släphydrofon av ett vrak (16 meter). Platsen är hemlig, men ordets längd antyder att det kan stå "Hårsfjärden". Bild 2 visar också det "blinda området" under hydrofonen. Bild 3 visar vraket i närbild.

2. Vrak på 16 meter efter ubåtsjakten

Det faktum att information om vraket på "16 meter" fortfarande är hemlig antyder att det har en viss signifikans. Det finns inget skäl att välja ut vraket från t.ex. en motorbåt för en särskilt hemlig rapport till marinchefen, i synnerhet som man rimligen vet vad det är, eftersom man har gjort dykningar på det. Vi måste utgå från att vraket har signifikans för ubåtsjakten. Bilden visar något som i förstörone ser ut som fören på en kajak. Det vita fältet, "kajakens för" torde vara en skugga från själva föremålet, "kajakens sittbrunn". Hydrofonen/sonaren sänder signaler snett nedåt åt båda sidorna, medan fältet rätt under hydrofonen uppfattas som en "blind" zon, med en mörk linje och två breda vita fält på var sida (se bild nedan). I kanten av det vita fältet blir bilden något förvrängd/böjd. Den långa vita "kajakfören" skulle i så fall visa att det mörka föremålet har en viss höjd och att föremålets centrum är högre, eftersom det vita fältet går ut som en spets. Det finns mycket få farkoster som vid denna tid var exakt 16 meter långa. Om vi här utgår från att vraket faktiskt var 16 meter långt finner vi att det inte fanns kända sovjetiska, västtyska, brittiska eller amerikanska farkoster med denna längd. Det fanns en tidig italiensk COSMOS SX-404 (tillverkad i slutet av 60-talet). Låt oss först se på detta alternativ.

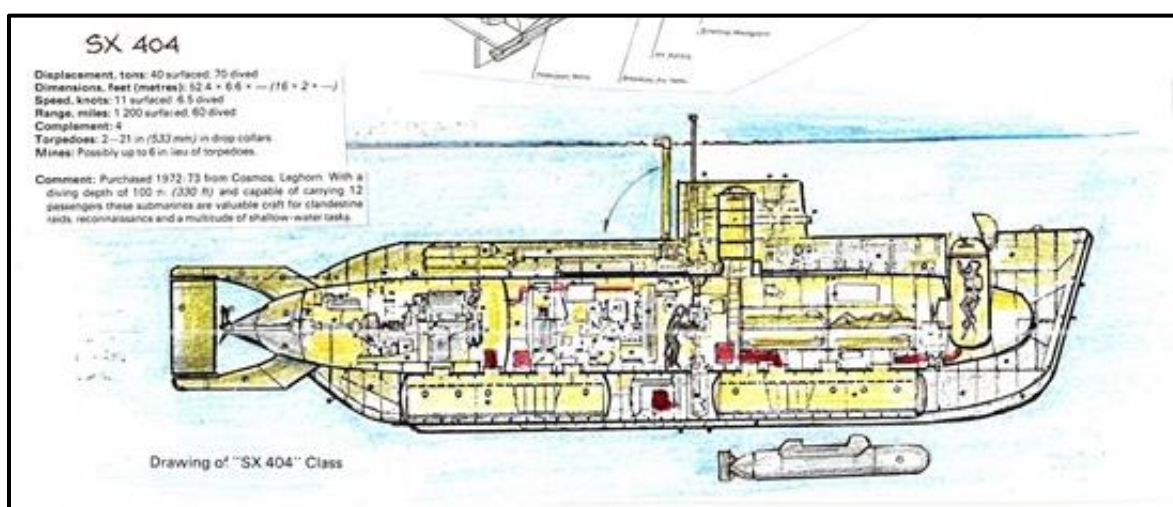
T.v. sonarbild av ett amerikanskt ubåtsvrak USS *Wahoo*. Mitten, principen för en släphydrofon med ett blint vitt fält längs färdvägen. T.h. en COSMOS SX 404 (16 meter) i Taiwan. Den bärs av civilt fartyg.

Flera typer av COSMOS SX-404. De såldes till ett antal länder. De SX-404 som visas ovan är från Taiwan förutom den senare versionen av SX-404 längst till höger i nedre raden. Den är från Pakistan.

Det fanns eventuellt också en annan italiensk farkost 1982 som var 16 meter och en okänd sovjetisk ubåt (se nedan), men låt oss först tänka oss att det kan ha varit en COSMOS SX-404. Den första versionen beskrivs som 16 lång. En senare version beskrivs som 18 meter. Om vi utgår från att detta är en främmande farkost (för varför skulle den annars vara hemlig 30 år efter att sonarbilden togs) skulle vraket på "16 meter" möjligen kunna handla om en COSMOS SX-404. Senare COSMOS-klasser, COSMOS SX-506 (från början av 70-talet) och COSMOS SX-756 (från slutet av 70-talet), var 23 respektive 25-28 meter. De var längre än SX-404, men de var i övrigt likartade. Samtliga kunde fälla upp en hög snorkelmast bakom tornet och de kunde bära med sig två stycken minifarkoster på 7 meter var.

Positionen för vraket på 16 meter är fortfarande hemlig, men låt oss spekulera och anta som ovan att farkosten skadades/sänktes i samband med jakten utanför nätet vid Alvsta-Långholmar söder om Oxnö udde klockan 13:49-14:13 den 7 oktober (d.v.s. den incident som den dåvarande chefen för OPG beskrev som den allvarligaste under ubåtsjakten). Det skulle betyda att ubåten kanske kom till undsättning i samband med att en "40-metersubåt" sökte ta sig ut genom näten vid Alvsta-Långholmar. Vid 13:00 var det ett försök till passage genom nätet. En timme senare fick man kontakt med en ubåt öster om nätet och man fällde 6 sjunkbomber. Ca 15:20 gick en ubåt med ett litet torn (3-4 meter, d.v.s. en ubåt på kanske 40-meter) upp i ytläge inne på Hårsfjärden (väster om nätet). Men varifrån kom farkosten som angreps ca 14:00? Vad vi vet är att tre dagar tidigare hade en liten ubåt observerats vid Dalarö strax norr om Hårsfjärden. Alla detaljer pekar på en COSMOS-ubåt.

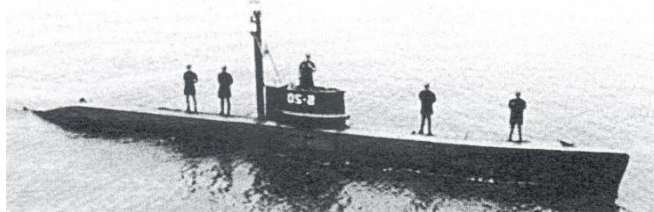
COSMOS SX 404 (16 meter), 40 ton

T.v. en COSMOS SX-506 (23 meter) i Colombia. I mitten, min tecknade kopia av teckning av ubåten vid Dalarö 4 oktober 1982. Hög mast bakom tornet samt tre sonarer för trånga vatten. Teckningen visar konturerna. T.h. sonarer (*Misuratore Passivo Distanza*) som små "fyrkanter" på en italiensk ubåt av Totiklass (*Enrico Dandolo*).

Svartmålad skiss av ubåt vid Dalarö 4 oktober 1982

COSMOS SX-506

Den 4 oktober hade en person med god erfarenhet från ubåtar, sett en liten ubåt i ytläge mellan Jutholmen och Aspön intill Dalarö. Hon uppskattade den till att vara 2/3 av en Ornöfärja (28 eller 37 meter), vilket skulle betyda en ubåt på ca 20-25 meter eller exakt 18 eller 25 meter. Det som var karaktäristiskt var att den hade en hög mast just bakom tornet samt tre stycken "fyrkanter" bakom masten; till synes italienska sonarer för trånga vatten (jfr sonarerna, *Misuratore Passivo Distanza* för en Totiklass-ubåt ovan). Utseende och storlek var till synes identiskt med de italienska COSMOS-ubåtarna. Det fanns vid denna tid inga andra ubåtar i denna storleksklass med en sådan mast bakom tornet. Den västtyska *Seahorse II* (14,5 meter) hade också en uppfällbar snorkelmast bakom tornet, men den var mindre och hade ett ännu lägre och bredare torn. Den amerikanska *NR-1* hade en hög mast i bakkanten a tornet, men den var ca 40 meter lång. Det fanns inga andra ubåtar med en mast bakom eller i bakkanten av tornet. Några år senare fanns den sovjetiska *Pyranjan*, men den hade ett mycket lågt rundat torn i fören. Om man ska tro observatören i Dalarö tyder allt på att hon såg en COSMOS-ubåt. Frågan är bara om det var en SX-404, en SX-506 eller en SX-756. Vraket på "16 meter" skulle möjligen kunna tyda på en COSMOS SX-404, och att den skadades/sänktes ett par dagar senare. Å andra sidan observerades en liknande liten ubåt vid Nämdö den 9 oktober.

Den 7 oktober, under ubåtsjaktens mest dramatiska timmar, föreslår chefen för marinen viceamiral Per Rudberg eller chefen försvarsstaben viceamiral Bror Stefenson i samtal med ÖB general Lennart Ljung (enligt hans dagbok) att ubåtsjakten ska trappas ned. Hela världspressen är samlad vid Hårsfjärden, och man har dramatiska utbrytningsförsök och sjunkbombsinsatser, och någon av de två ledande amiralerna föreslår en nedtrappning av ubåtsjakten. Dagen efter, den 8 oktober, hålls ett möte i Genève mellan två/tre svenskar (men ingen från UD), fyra amerikaner (två från civil och två från militär sida) och en italiensk underrättelseofficer vid namn Accame. Händelsen läcks ut via Italien följande dag, och den italienska nyhetsbyrån ANSA sa att Sverige hade samtal med en främmande makt om att släppa ut ubåten. Många trodde då att det handlade om sovjetiska ubåtar, men italiensk radio preciserade att det handlade om ett NATO-land, och ANSA:s källa berättade senare för mig att det västliga landet var USA, att det hade varit en italiensk underrättelseofficer med på mötet och att svenskarna var från militär och industriell sida. Kabinettssekreteraren vid UD Pierre Schori dementerade i *Svenska Dagbladet* att Sverige skulle ha haft samtal i Genève med en främmande makt, men de svenska deltagarna kom inte från UD, sa ANSA:s källa. Det finns ingen anledning varför en italiensk representant skulle vara med på mötet om inte Italien var direkt berört, och en sänkning av en italiensk ubåt under amerikanskt kommando var definitivt ett argument för en italiensk närvaro. Det är inget bevis för en sänkning av en italiensk ubåt, men det tvingar oss att ställa frågan om en italiensk närvaro, och det är utan tvivel ett tecken på att något mycket allvarligt hade hänt.

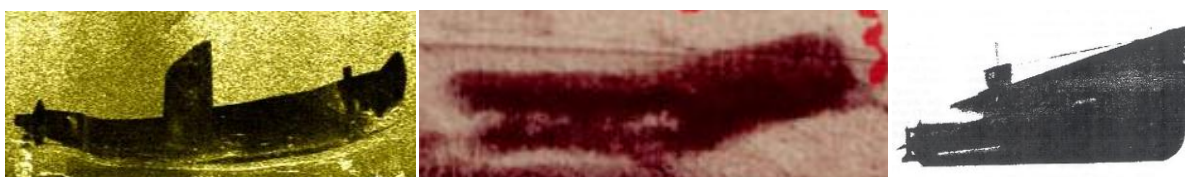

Ubåtar av typ COSMOS SX-506 (23 meter), 80 ton i Colombia.

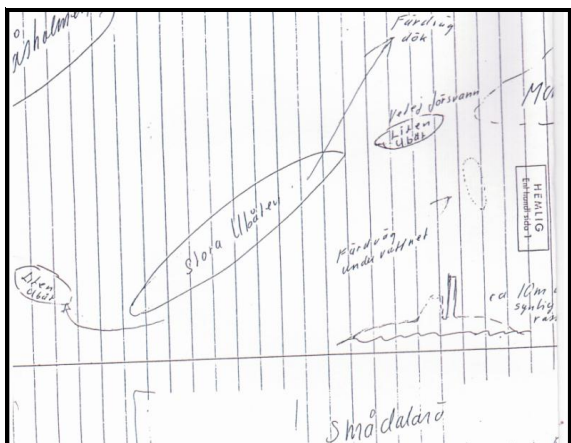
Miniubåt (20-25 meter), Smådalarö juli 1987.
Mast bakom tornet, 7-8 tum (20 cm) i diameter.

3. COSMOS-ubåtar i svenska vatten under 1980-talet

En initierad person från den svenska underrättelsetjänsten har berättat för mig att det har varit ett antal observationer av små ubåtar på 20-30 meter i svenska vatten. De hade haft en hög mast bakom tornet. I något fall har man även observerat hur denna mast har rests från horisontellt till vertikalt. Den första gången det skedde var utanför Piteå i samband med observationer i Töre längst upp i norr längs Norrlandskusten. Resningsmanövern kom därefter att benämnas "Piteåpitten". Flera sonar-bilder av ubåtar som är tagna från 1984 och framåt visar också 20-30 meter långa ubåtar, och dessa ubåtar sägs bära små minifarkoster. Fyra personer vid Smådalarö 4 juli 1987 berättade att de, på ett avstånd av 200-300 meter, hade sett en 20-25 meter lång moderubåt med två små farkoster på 8-10 meter som frigörs från moderubåten på var sin sida om den senare. De skiljs åt och går åt var sitt håll för att sedan försvinna under vatten. Moderubåten har en hög mast bakom tornet. Masten sägs vara ca 20 cm i diameter. Det handlar om en av flera observationer av 20-30 meter långa ubåtar med en hög mast bakom tornet. Det existerade vid denna tid inga andra ubåtar än COSMOS-ubåtarna – med en sådan mast – i denna storleksklass. Men vi måste samtidigt utgå från att det inte är Italien som på egen hand utför dessa operationer. De italienska ubåtarna var ideala för operationer i skärgårdar och i främmande hamn- och basområden, men operationerna utfördes med all sannolikhet av USA eller av amerikaner och briter i samarbete. Britterna hade en 26-meter lång Piranha, som också bar två italienska minifarkoster, men Piranha har inga övriga karaktäristika, som stämmer med ovan nämnda observationer. Om uppskattningen av längden är korrekt tyder observationen vid Smådalarö på en COSMOS SX-506 eller möjligen en COSMOS SX-756. Inga andra ubåtar framstår som aktuella. Sonarbilderna från 1980-talet tycks bevisa att Sverige besöktes av 20-30-metersubåtar, och när jag senare (2007) frågade den dåvarande amerikanske marinministern John Lehman varför den tekniska bevisningen pekade mot italienska ubåtar svarade han att det handlade om "plausible deniability" (d.v.s. USA skulle kunna förneka att man opererade i svenska vatten om en farkost sänktes eller på annat sätt hade avslöjats. Man skulle kunna skylla på äventyrliga ubåtskaptener från en mindre betydande allierad). Jag talade med honom på en konferens för marinstrategi i Bodö i Norge 2007. Hans ord om italienska farkoster framstod som en bekräftelse. Han bekräftade också att USA höll i dessa operationer och att besluten hade tagits av en "Deception Operation Committee" under CIA-chefen William Casey med den nationella säkerhetsrådgivaren samt viceministrarna från *State* och *Defense*.

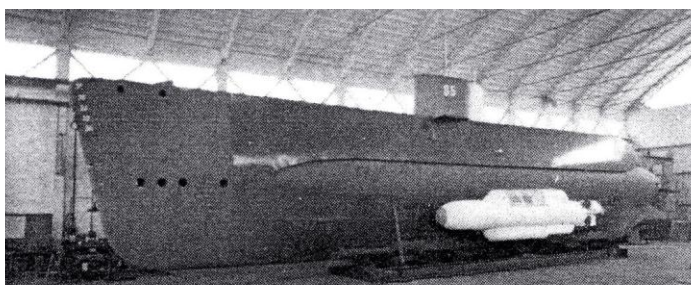

Böjd sonarbild av en Oberonklassubåt. Böjd sonarbild av en ubåt från Vidingefjärden 1984. COSMOS SX-506

T.v. "Stora ubåten" (20-25 meter) + 2 små farkoster ("liten ubåt") från den nu avhemligade rapporten från Smådalarö 1987. T.h. en COSMOS SX 506 (23 meter) från Colombia. Den ligger djupare i aktern än i fören, vilket gör att tornet kan tyckas ligga långt bak. Detta var också vad en observatör i Smådalarö hävdade i rapporten.

Hösten 1987 gjorde den svenska försvarsstaben en längre analys av ubåtsoperationerna i svenska vatten. Analysen klassificerades som kvalificerat hemlig. Den beskrev en särskild klass av miniubåtar på 20-30 meter (Typ 1). Var ubåt bar ca 10-meter (Typ 2) långa minifarkoster. Den kommande statsministern Carl Bildt talade inför Krigsvetenskapsakademien om dessa ubåtar. Man antog att det fanns 8 exemplar av moderubåtarna. Det antogs att de kom från Sovjetunionen, men i efterhand har det visat sig att det inte finns någon täckning för att Sovjet skulle ha haft en sådan klass av miniubåtar. Vi vet att man började utprova en sovjetisk Pyranja (28 meter) från augusti 1986, som färdigställdes och överlämnad till den sovjetiska marinen i december 1988. Den kunde i likhet med COSMOS-ubåtarna fälla upp en snorkelmast bakom tornet och bära två minifarkoster (Sirena 9 meter). Men dykarna i Sirenan satt helt öppet och kunde iakttas, och Pyranjan hade ett mycket lågt torn i fören. Den har inga likheter med de teckningar som visas ovan. Pyranjan kan knappast ha rört sig i främmande vatten före 1989 och under inga omständigheter före 1986. Den hade betydande problem, och det är tveksamt om den över huvud taget var operativ. En andra Pyranja tillkom 1990. Specialisten på sovjetiska ubåtar inom U.S. Navy Intelligence, Peter Huchthausen (*Hide & Seek: The Untold Story of Cold War Naval Espionage*, 2009), har ingen tro på att Pyranjan hade opererat i svenska vatten. Det fanns ingen klass av sovjetiska ubåtar på 20-30 meter på 80-talet. Det fanns det däremot i väst, i Italien. Allt pekar på att dessa ubåtar var byggda i Italien och stod under amerikanskt kommando.

COSMOS SX-756 (25-28 meter) med en CE2F-X60 på var sida

CE2F-X60 (7 meter) i Grekland

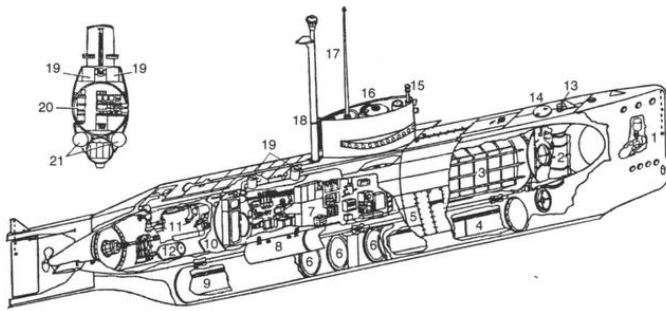
CE2F-X100 (7 meter)

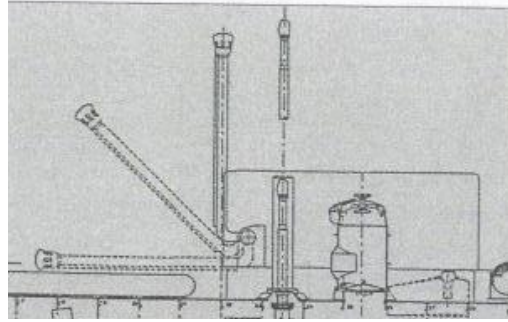
COSMOS MG-110 (28 meter) i Pakistan

Sovjetisk Pyranja (28 meter)

Cosmos SX-756 (25-28 meter) 80-110 ton

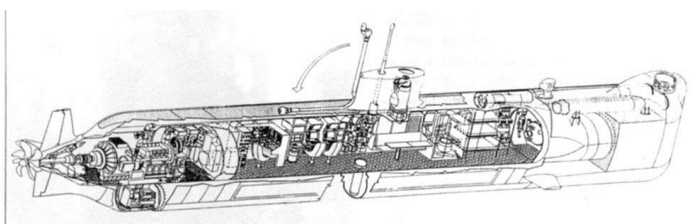

COSMOS MG-110 (28 meter)

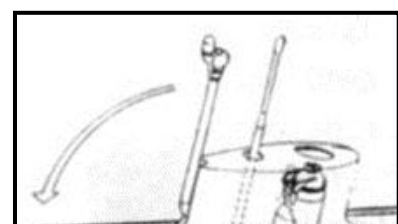
Karaktäristiskt för COSMOS-ubåtarna är deras snorkelmast (med en klump högst upp) i bakom tornet och ett periskop i bakre delen av tornet. Detta gäller för samtliga COSMOS från 60-tal till 90-tal. I något fall kan man också se en tunn antenn i bakre delen av tornet. Observationen vid Holmögadd sommarens 1989 visar just en sådan mast i bakkanten av tornet samt ytterligare en mast i bakre delen av tornet och en tunn antenn. En av observatörerna, Robert Lindquist, skriver på *Skalman* att en av masterna (han vet inte vilken) har ett "iögonfallande arrangemang", en klump, högst upp på masten. Han skriver: "Flera ritade faktiskt den där avikande grejen på en av masterna som en rund boll". Vissa COSMOS-ubåtar har en sådan rund boll på snorkelmasten. Det är inte känt att någon annan miniubåt skulle ha det. Vattnet var för grunt för en normalstor ubåt. Det var sannolikt en ubåt på 20-30 meter. Ett stort antal fotografier sades ha tagits. En ditrest major från MUST berömde fotografen för de skarpa bilderna. De ska ha varit av utomordentlig kvalitet. Ljushöjningarna var perfekta. Det betyder att man kunde avgöra vilken typ av ubåt det var frågan om. Men när jag begärde ut dessa fotografier från MUST skriver dess arkiv att dessa fotografier inte har "kunnat återfinnas vid myndigheten". Bilderna var inte hemliga. De fanns helt enkelt inte. Kanske hade MUST ett separat arkiv för "grönstämplade dokument" (som på försvarsdepartementet), som har hand om känsliga dokument, som kan ange nationalitet för skilda ubåtar. Om skissen och beskrivningen är korrekt torde det handla om en COSMOS-ubåt. Inga andra ubåtar hade ett sådant torn och en sådan placering av masterna.

COSMOS MG 120-ER (28 meter) med tunn antenn. Skiss av miniubåt vid Holmögadd 1989 (bild från webbsidan *Skalman*). T.h. rund boll (med antenn) på toppen av snorkelmasten på en COSMOS SX-506 från Colombia.

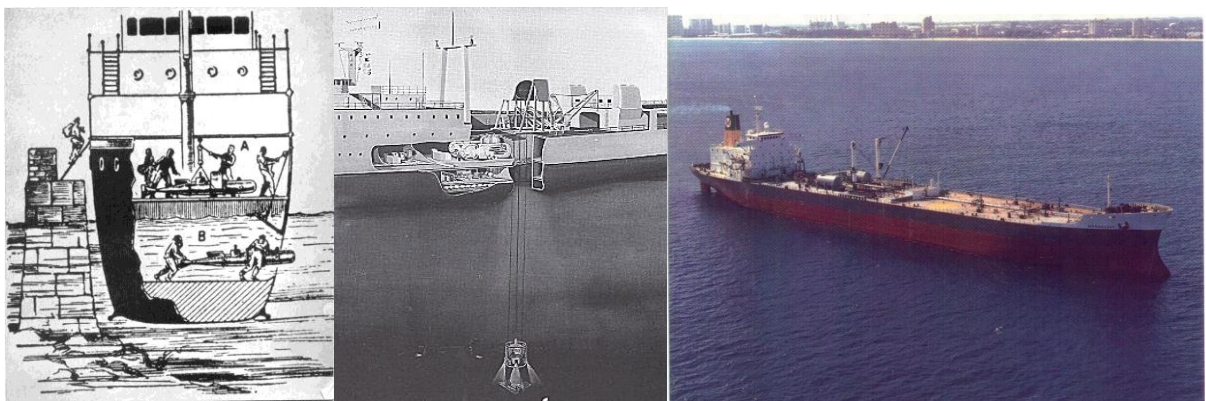
COSMOS MG 120-ER (28 meter) med periskop och snorkelmast som fälls upp i bakkanten av tornet.

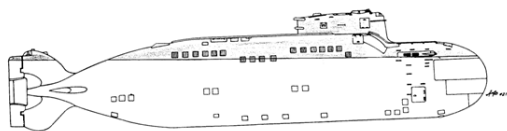

T.v. Colombias två COSMOS SX-506, S-21 *Intrépido* och S-22 *Indomable*, inne i moderfartyget *Jaime Arias Arango*. T.h. visas detta fartyg. COSMOS-ubåtarna togs in genom aktern på fartyget.

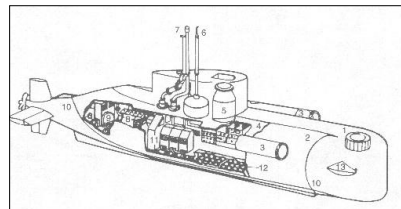
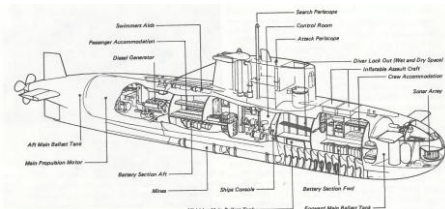
COSMOS-båtarna hade en relativt begränsad räckvidd, och de var tvungna att operera från moderfartyg, antingen från militära transportfartyg som det Colombianska *Jaime Arias Arango* ovan eller från ombyggda civila fartyg för att de skulle kunna operera i främmande vatten utan att avslöja den militära närvaron. Under andra världskriget använde de italienska marina specialstyrkorna Decima MAS civila fartyg för transporter av minifarkoster. Vid angreppet i Gibraltar 1942 använde man ett ombyggt tankfartyg *Oltterra*, som bar med sig minifarkoster i en vattenfylld sektion. När italienska specialstyrkor sprängde det sovjetiska slagskeppet *Novorossiysk* i Sevastopols hamn (Svarta havet) 1955 använde de en miniubåt *Piccolo* (kanske en föregångare till COSMOS SX 404), som släpptes ut från ett ombyggt civilt handelsfartyg, och som sedan plockades upp efter att handelsfartyget och ubåten utfört sina ärenden (Huchthausen & Sheldon-Duplaix, 2009). Senare moderfartyg antas ha tagit in farkosterna genom en öppning i undersidan av skrovet, som på Royal Navys HMS *Challenger* nedan. COSMOS-ubåtarna som opererade i svenska vatten torde ha transporterats på ombyggda civila fartyg, som tankfartyg eller lastfartyg med t.ex en vattenfylld sektion där farkosten togs in. Ett stort amerikanskt civilt fartyg, tankfartyget *Mormacsky*, hade 1977 byggts om med stöd från US Navy. Enligt ägaren Mormac Marine hade fartyget också en militär funktion. Det låg den 9 oktober 1982 utanför Stockholms södra skärgård. Det kunde ha lämnat av farkoster i slutet av september för att sedan plocka upp dem efter utfört civilt ärende. Det som förvånade mig när jag studerade Örlogsbasens krigsdagbok för Hårsfjärdsjakten var att man hade hemligstämplat information om civila västliga fartyg, som om de unga underrättelseofficerarna hade fått order om att göra det. Det verkade som om några av dessa fartyg hade direkt med farkosterna att göra. Samtidigt vet vi från Örlogsbasen underrättelsenoteringar att det inte fanns några sovjetiska civila eller militära fartyg i närheten av Stockholms skärgård under hela ubåtsjakten. Flera av de små farkoster som opererade i Hårsfjärden måste ha burits av ytfartyg och de var inte Sovjetiska.

T.v. teckning av *Oltterra* med vattenfylld sektion. I mitten *HMS Challenger*, Royal Navys fartyg för bottenoperationer med en öppning i botten för utsläpp av bl.a. små farkoster. T.h. *Mormacsky* (210 meter 40 000 ton).

T.v. en sovjetisk Pyranja (28 meter), som bär två Sirena på var sin sida av tornet. T.h. en Sirena (9 meter)

T.v. brittisk Piranha (26 meter), byggd 1978-80. I mitten en sydkoreansk Dolgorae efter modell från den västtyska IKL-70 (18 meter). T.h. skiss av den västtyska Typ 100 (20 meter). Alla dessa ubåtar är från ca 1980.

Beskrivningen av de främmande ubåtarna på 20-30 meter, som opererade i svenska vatten under 80-talet, visar att de hade ett normalt ubåtstorn liknande de svenska *Sjöhästen* eller *Sjöhunden* (se nedan). Det handlade inte om ett mycket lågt torn i fören av farkosten (som vi finner hos den ännu inte existerande sovjetiska Pyranjan) och det handlade inte om långa torpedliknande dykarfarkoster av typ Sirena, där dykarna var lätt iakttagbara. Det handlade inte heller i första hand om den brittiska Piranhans (26 meter) eller om de västtyska IKL-70 och Typ 100, eftersom ingen av de senare hade en hög snorkelmast som kunde fällas upp bakom tornet. Dessa ubåtar kan mycket väl ha använts, och det finns en observation från västkusten som kan tyda på en sådan västtysk ubåt. Men de teckningar/skisser som vi har (Dalarö 1982, Smådalarö 1987 och Holmögadd 1989) visar samtliga typiska COSMOS-ubåtar med en snorkelmast bakom tornet. Av de ubåtar vi känner till var det endast COSMOS-ubåtarna som passar in på de mystiska små ubåtar som opererade i svenska vatten under 1980-talet.

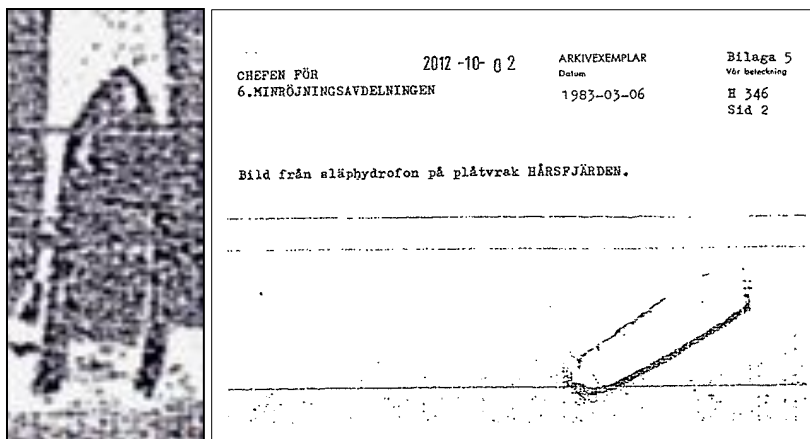
Det betyder inte att det 16-meter långa vraket kom från en COSMOS SX 404. Det fanns, som vi ska se senare, en sovjetisk ubåt på ca 16 meter och det fanns en italiensk Maritaliafarkost på ca 16 meter. Men vi måste åtminstone diskutera möjligheten av att det var en COSMOS-ubåt.

Fotografier av COSMOS-ubåtar från 80- och 90-tal. I mitten och t.v. COSMOS MG 120/ER

COSMOS MG-120/ER och COSMOS MG-110

T.v. det 16-meter långa vraket (den vita skuggan är delvis bortskuren). I mitten och t.h. sonarbilderna av ett "plåtvrak" i Hårsfjärden. Bilden är något nedskuren.

4. Litet vrak utan torn på botten i Hårsfjärden

Det "16-meter" långa vraket har kanske likheter med en motorbåt, men varför skulle vraket från en "motorbåt" vara hemligt i mer än 30 år och finnas i en rapport som enbart skulle vara tillgänglig för ett par personer. Vad det är vet jag inte. För det andra föremålet (avbildat i Bottenspårsrapportens bilaga 5) finns ingen specifik längd uppgiven, men den skall ha legat på botten i Hårsfjärden. Sonarbilderna av detta "plåtvrak" visar endast dess mörka konturer. Det är avlångt, närmast droppformat. Föremålet är till synes uppåt i bild. Formen har likheter med flera små farkoster på mellan 6-16 meter. Farkosten verkar sakna torn. Låt oss se på en händelse som möjligen kan ha med denna eller den förra sonarbilderna att göra. Händelsen beskrivs av ett flertal personer.

Vi vet att klockan 14:09 och 14:15 den 5 oktober observerades "toppen av en rund boll", ett mörkt, "avlångt föremål" 20 cm över vattenytan. Det var en liten farkost som saknade torn och som syntes strax över vattenytan. Sonarkontakt fås 14:30. 14:40 faller patrullbåten *Väktaren* en sjunkbomb mot farkosten mellan Näsudden och Märsgarn (Örlogsbasens krigsdagbok). 14:42 registrerar helikoptern Y71 något på vattenytan (hemligstämplat). 14:50 återgår Y71 till basen. 15:44 stoppas all trafik i Hårsfjärdsområdet. Örlogsbasen begär att få sätta in Sjöugglan för fotografering av botten, och man beordrar upp ubåtsbärningsfartyget *Belos* från Karlskrona. 17:14, Sjöugglan tilldelas Örlogsbasen. 18:30, *Belos* avgår Karlskrona (beräknat 18 timmer till Muskö). 18:10 forsknings/underrättelsefartyget *Urd* sätts in på den position där sjunkbomben har fällts (*Urds* rapporter är hemligstämplade). Dykare sätts in. Helikopterdivisionen patrullerar stranden till Märsgarn i timmar under kvällen, som om man befäradet att något eller någon skulle flyta iland. Alla fartyg fick order om att stänga av sina motorer. Under natten gällde order om stillhet. Krigsdagbokens noteringar pekar på att en farkost kan ha skadats/sänkts vid sjunkbombsfällningen klockan 14.40 och att något eller någon kan ha flutit upp till ytan. Dåvarande chefen för underrättelseavdelningen bekräftade för Ekéusutredningen att det var denna händelse som man syftade på när man i Ubåtsskyddskommissionens rapport talade om en eventuell "skadad" farkost. En annan officer berättade att helikopterdivisionen hade kommit in med en medtagen amerikansk dykare, som han hade tagit hand om. Dykaren hade gjort en fri uppstigning, kanske från en skadad minifarkost. De frågade var han kom ifrån, men han pekade bara nedåt. De kallade honom "Ohio". Denne svenske officer berättade också att en amerikansk diplomatbil hade hämtat upp amerikanen en timme senare. En svensk dykare berättade att han, under ubåtsjakten i Hårsfjärden 1982, hade gått ned till en allvarligt skadad eller sänkt farkost som låg på botten. Han hade fäst en vajer till farkosten. Hans beskrivning av händelsen stämmer endast med sjunkbombsfällningen den 5 oktober klockan 14:40. Det finns också andrahandskällor som har talat om skadade amerikaner

Enligt ovan nämnda dykare skulle en patrullbåt under Hårsfjärdsjakten ha fällt en sjunkbomb som av en "tillfällighet" skulle ha exploderat tätt intill en liten farkost. Det var vid detta tillfälle som denna farkost blev allvarligt skadad, enligt dykaren. Vid studier av krigsdagböcker m.m. fann jag att det enda tillfälle då en patrullbåt fällde endast en sjunkbomb var då *Väktaren* fällde en sjunkbomb klockan 14:40 den 5 oktober. Det var samtidigt denna händelse som skapade en våldsamt aktivitet vid basen, det var vid denna händelse som en minifarkost antogs kunna ha skadats, enligt dåvarande chefen för örlogsbasens underrättelseavdelning (se ovan). Fotot ovan visar en patrullbåt under Hårsfjärdsjakten (eventuellt *Väktaren*) som fäller en sjunkbomb (foto: Ingemar Berling).

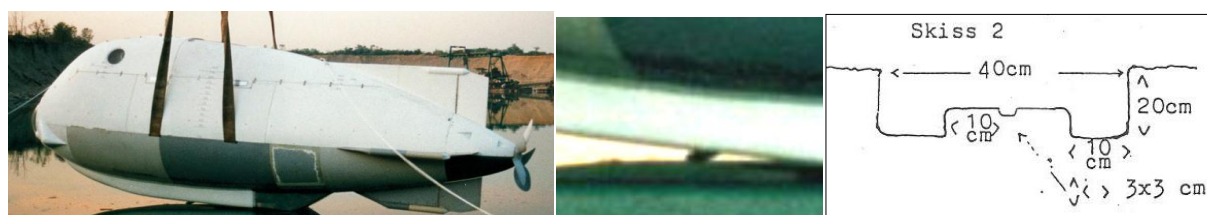
i samband med ubåtsjakten i Sverige, och som har hävdade att västliga diplomater har oroat sig för att en amerikansk ubåt eller farkost skulle flyta upp under Hårsfjärdsjakten. En central journalist från *Dagens Nyheter* hävdade att denne hade helt säker information om en skadad minifarkost. Journalisten hade sökt pressa flera officerare, bl.a. chefen för *Belos*, i denna fråga. Men ubåtsbärgningsfartyget *Belos* anlände först ett dygn senare. Det var *Urd* som fick ansvar för operationen.

Allt detta pekar på en sänkt/skadad farkost under amerikanskt kommando med en amerikansk pilot, som togs om hand (som vid nedskjutningen av U-2 flyget över Sovjetunionen 1960), men med den skillnaden att det skedde under vatten. 1999 berättade Einar Ansteensen (nästan 20 år chef för UD:s politiska avdelning och planavdelning i Oslo) för mig att den skadade farkosten var amerikansk (under amerikanskt kommando). Det var en trist historia, sa han. Han blev informerad på en middag hos den amerikanska attachén under Hårsfjärdsjakten. Försvarsminister Caspar Weinberger berättade år 2000 att västliga ubåtar regelbundet och ofta hade opererat i svenska vatten under 80-talet. Hans marinminister John Lehman sa att besluten togs av en kommitté under CIA-chefen William Casey. När jag talade med en centralt placerad CIA-chef jämförde han händelsen i Stockholms skärgård 1982 med nedskjutningen av U-2 flyget. Han beskrev händelsen som "*something of an Underwater U-2*". Han berättade att ett förbindelsekontor mellan CIA och Navy Intelligence, formellt sett mellan CIA och DIA (National Underwater Reconnaissance Office /NURO) var ansvarigt för operationerna. Vad han sa tydde på en svensk sänkning av en liten farkost och att en amerikansk pilot/dykare överlevde och togs om hand av svenskarna. Precis vad personerna ovan hade berättat. Min omedelbara kommentar var att till skillnad från U-2 incidenten 1960 blev saken i Sverige aldrig offentlig. "*But the Swedes never made it public*", sa jag. Eftersom en tredje person var närvarande vände han sig till honom (också från CIA) och frågade om han förstod vad vi talade om. Det gjorde han. Den förste personen kommenterade därmed inte saken vidare. Men en lika centralt placerad amerikan sa också till mig att ansvaret låg hos detta CIA-DIA-kontor (NURO). "I don't know why Weinberger said what he did. [This is] the most secret thing we have", sa han. När den fransk-tyska kanalen *Arte* gjorde en intervju med marinminister John Lehman, frågade de honom varför en händelse vid ubåtsjakten 1982 hade beskrivits som "*an Underwater U-2*". John Lehman hade tidigare bekräftat för mig att han hade varit chef för NURO. Han om någon borde veta vad detta handlade om. Han svarade: denna farkost var inte amerikansk. Den var från ett annat Natoland. Å andra sidan bör den ha stått under amerikanskt kom-

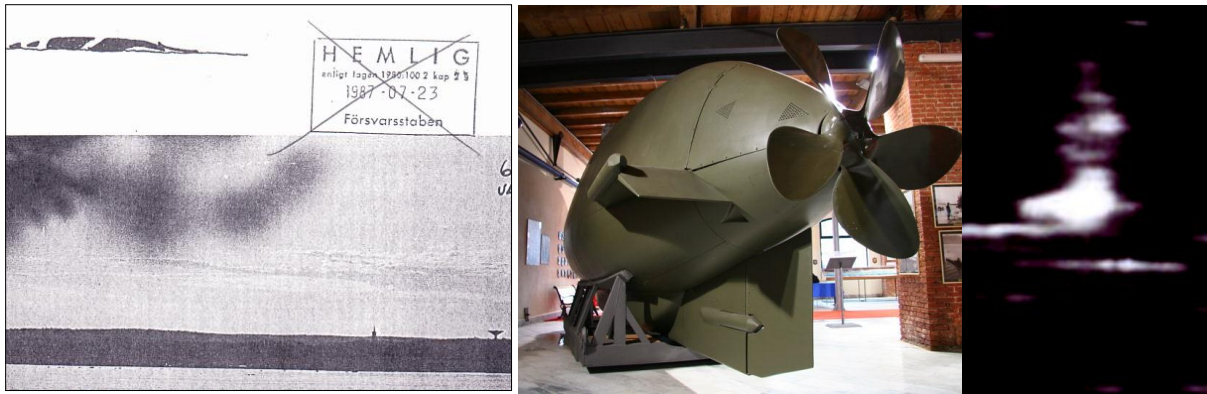

T.v. Maritaliafarkost ("PH-X2") på utställning 1980. T.h. en militär version av en 3GST9 från 1983 på museum.

mando med en amerikansk pilot, eftersom den beskrevs som en "Underwater U-2". US Navy SEALs hade 6,5-meter långa dykarfarkoster MK-8 som kanske liknar "plåtvrak", men dessa dykarfarkoster var "våta farkoster" som liksom Sovjets motsvarigheter bara kunde operera självständigt från moderfartyget i någon timme. De passar inte med det operativa mönster som vi känner från Hårsfjärdsjakten. Det naturliga valet var istället de italienska farkoster som tillverkades av Maritalia (senare GSE) från 1975 och framåt. De kunde operera självständigt i dagar eller veckor. En militär 3GST9 (10 meter) från Maritalia fanns från 1983 (nu på museum) och ett vitt pilotexemplar torde ha tillverkats från ca 1980. En större föregångare till 3GST9 fanns utställd 1980. Ett foto av farkosten fanns på GSE:s webbsida, men denna historik försvann ca 2005. Någon kom sedan att byta ut sidan i arkivet till Wayback Machine. Enligt en rysk webbsida hette farkosten PH-X2 och hade tillverkats 1978. Den ska ha försvunnit 1982. Formen stämmer relativt väl med avbildningen i bilaga 5. Den kan för övrigt ha varit kring 16 meter lång. Kölspåret mellan Alvsta-Långholmar och St. Huvudholmen var ca 40 cm brett med 10 cm breda medar längst ut på kölen. Detta stämmer med foton av kölen från en 3GST9 (man hade funnit vit färg i spåret), men även den tidigare PH-X2 kan ha haft samma köl. Om det är riktigt att den försvann 1982, kanske det var den som skadades/sänktes den 5 oktober. Det skulle ha varit denna "Underwater U-2", som dykaren hade kopplat en vajer till och som senare registrerades som ett vrak av Bottenspårsrapporten. Beskrivningen av kölsåret, sonarbilden, dykarens m.fl. beskrivning och den tidigare CIA-chefens och John Lehmans kommentarer pekar sammantaget på en sänkning av en italiensk farkost under amerikanskt kommando, kanske ovanstående Maritaliafarkost. Kanske var det detta som var förklaringen till mötet den 8 oktober i Genève mellan ett par svenskar, fyra amerikaner och en italiensk underrättelseofficer. Kanske är det förklaringen till att italienarna läckte informationen. Den 11 oktober observerades något vitt på ytan och ett tunt periskop (se foto sid. 14). När den norska marinledningen misstänkte att en farkost på gränsen till Sverige nära Strömstad var italiensk gjorde man en särskild granskning. När John Lehman antydde att en skadad/sänkt farkost utanför Stockholm 1982 ska ha härrört från ett annat Natoland, och bekräftade att man använde italienska farkoster på grund av "plausible deniability" har vi skäl att ta detta på allvar.

T.v. ett pilotexemplar av en 3GST9 med en ca 40 cm bred köl, med 10 cm breda medar längst ut på kölen. T.h. skiss av kölsåret vid St Huvudhomen med samma mått (från Bottenspårsrapporten).

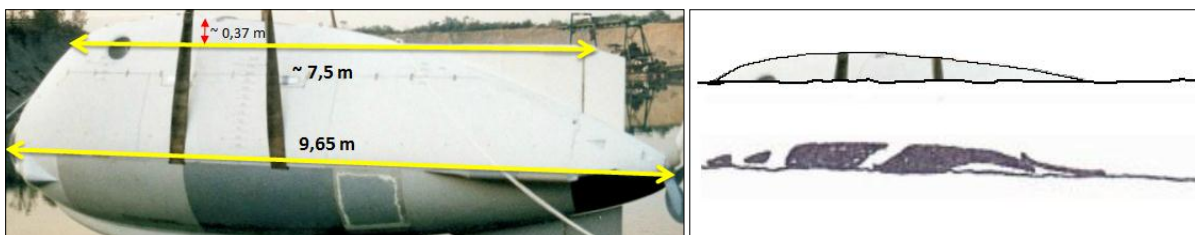
T.v. Töre 20 juli 1987 med vattentorn i bakgrunden. Längst ner (i mitten) på fotot ses en farkost som finns uppförstorad längst upp till vänster, och som kom att beskrivas som "Valryggen". I mitten en 3GST9 med identisk form. T.h. sonarbild av en "Valrygg" från en bildserie från Karlskrona 1984.

5. "Valryggen"

Den tornlösa farkosten (eller typen av farkost) som sågs mellan Näsudden och Märsgarn under Hårsfjärdsjakten kom senare att kallas "Valryggen". I den kvalificerat hemliga rapporten från 1987 och i Carl Bildts tal från 1991 talas det om ubåtar på 30 meter (eller 20-30 meter) samt små farkoster på 10 meter, som antogs bäras av 30-metersubåtarna. De senare var, som vi har visat ovan, med stor sannolikhet ubåtar av COSMOS-typ. Det fanns inga andra ubåtar i denna storleksklass (som dessutom kunde fälla upp en hög mast bakom tornet), men flera observationer av små farkoster stämmer inte med COSMOS dykarfarkoster CE2F-X60. Det finns beskrivningar som stämmer med CE2F-X60, men ett stort antal observatörer av 10-metersfarkosterna beskriver dem som "äggformade" eller "droppformade". Enligt Anders Jallais intervju med en initierad officer hade 30-metersubåtarna "ett traditionellt torn som liknade svenska *Sjöhästen*" (som hos COSMOS-ubåtarna), medan "den mindre ubåten var 8-9 meter och var äggformad med en liten lucka på toppen". Den senare kallades "Valryggen". ÖB Bengt Gustafsson föreslog 2010 att "Valryggen" var en okänd sovjetisk 16-meter lång ubåt (som Lars Ulving m.fl. fann vid Svarta havet 1992), men denna ubåt hade ett lågt rött torn. Den var ingen "Valrygg". Den enda farkost som efter 1982 till fullo stämmer med beskrivningen av "Valryggen" är 3GST9. Den var avlång, tornlös, äggformad och närmare 10 meter lång och den hade en lucka på toppen. Den lilla farkost som fotograferades inne i Töre hamn (Norrbotten) var den s.k. Valryggen (se foto ovan). Fotot var taget av en officer den 20 juli 1987 med vattentornet i Töre i bakgrunden. Enligt MUST:s analys var den synliga delen av farkosten 7,2 meter lång och 35-38 cm över vattenytan. Den är till synes identiskt med en 3GST9 (se nästa sida). Det är inget bevis, men det är en indikation.

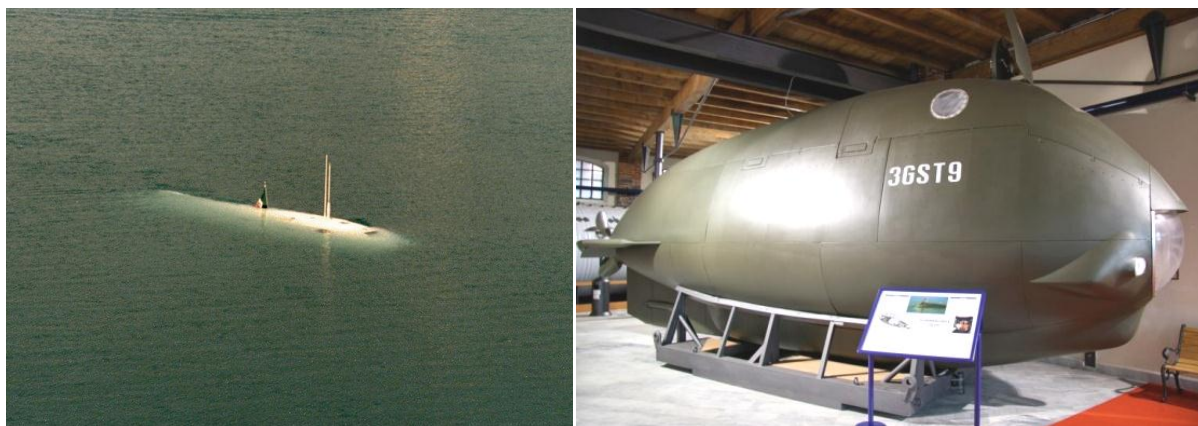
T.v. pilotexemplar av en 3GST9. En 10-meter lång äggformad farkost med en lucka på toppen. I mitten, luckan på toppen av den militära versionen av 3GST9 (se ovan). T.h. en ca 16 meter lång ubåt vid Svarta havet fotograferad under en amerikansk militärhistorisk resa 1992 (Lars Ulving i bild. Jag deltog också på delar av resan).

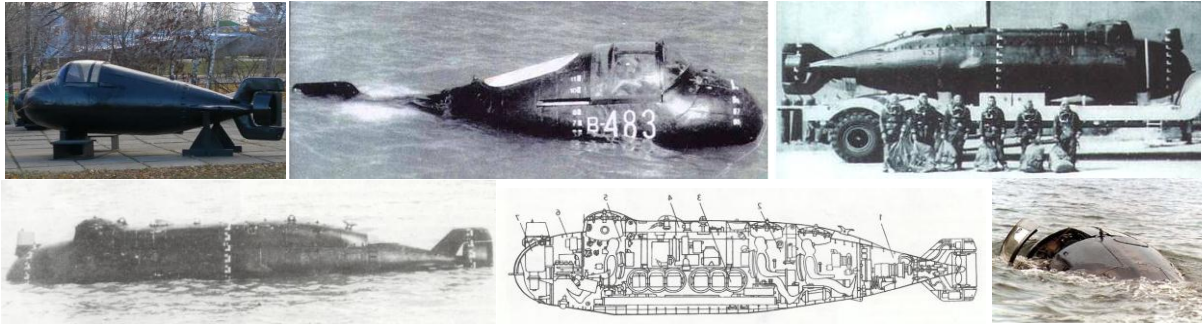
T.v. en 3GST9 som är i färd med att sänkas ned i vattnet (se sid. 12). Fotografiet från Töre den 20 juli 1987 (se sid. 13) sägs visa en farkost som är ca 35-38 cm över vattenytan och som antas vara ca 7,2 meter lång. T.h. visas en jämförelse mellan fotot av 3GST9 och Töre-farkosten (båda bilderna är från "Richard" på *Skalman* om "Töre-incidenten 1987" den 29 januari 2013).

Dåvarande chefredaktören för *Norrländska Socialdemokraten* Lars Lindberg blev under ubåtsjakten visad ett fotografi av sannolikt samma farkost taget inne i Töre hamn, men detta foto var inte taget från land utan från helikopter eller flyg: "I hamnbassängens ena kant låg ett föremål som var ganska litet eftersom bilden visade ett så stort område. [Det visade en liten avlång farkost] avsmalnande bakåt och ganska trubbigt framåt". Lars Lindberg skrev på *Toppmotet.se* den 19 april 2011: "Under stort hemlighetsmakeri visade militärbefälhavaren under överinseende av sin stabschef en glasklar bild över hamninloppet i Töre. Bilden var tagen från luften, sannolikt från en helikopter eller ett flygplan. Långt inne i hamninloppet syntes det tydligt, skrovet av en mindre ubåt, en lätt cigarrformad farkost vars konturer var knivskarpa." Eftersom det fanns föremål att jämföra med skulle man kunna räkna ut farkostens exakt mått. Man skulle med stor sannolikhet kunna avgöra vilken farkost det var. Jag begärde ut fotot från MUST:s arkiv, som svarade att det inte "kunnat återfinnas vid myndigheten". Fotografiet var inte hemligt. Det fanns helt enkelt inte. Lindbergs beskrivning av "Valryggen" stämmer med en 3GST9, men så länge vi inte har fotot är det svårt att säga något med säkerhet. Farkosten hade varit inestängd i Töre med hjälp av ett timmersläp tvärsöver fjorden. Det avlägsnades den 6 augusti. "Mitt livs svåraste militära beslut", hade militärbefälhavaren sagt, enligt Lindberg.

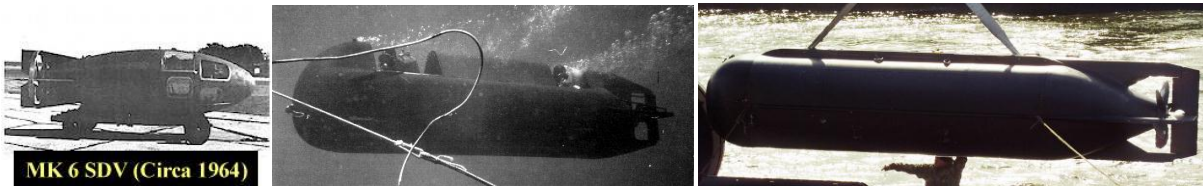
Det finns en mängd observationer av liknande "valryggar" i svenska vatten under 80-talet. Anders Jallais intervjuer med två fiskare från Marviken (Östergötland), Rutger Stenbäck och Kent Hellberg, ger oss emellertid mer konkret information. Den 17 juli 1986 hade de sett en liten farkost på ca 20 meters håll. Den låg först stilla, men sedan började den röra sig med 1-2 knop. Den grumlade upp botten. Den observerades i 5-10 minuter. Den var 8-10 meter lång och ca 2 meter bred. Den hade en mycket slät yta. Det fanns ingenting som stack upp. Den hade inga synliga nitar. Den var "mörkt gulgrön" till färgen. "Ljusare än militärgrön". "Så blank den är", hade Stenbäck sagt. De larmade omedel-

T.v. ett pilotexemplar av 3GST9 knappt synlig över vattenytan. T.h. den färdiga militära versionen från 1983, som getts en mörk gul-grön färg för att inte framträda i den typ av vatten som finns i hamnområden m.m., d.v.s. i den typ av vatten som finns på bilden till vänster.

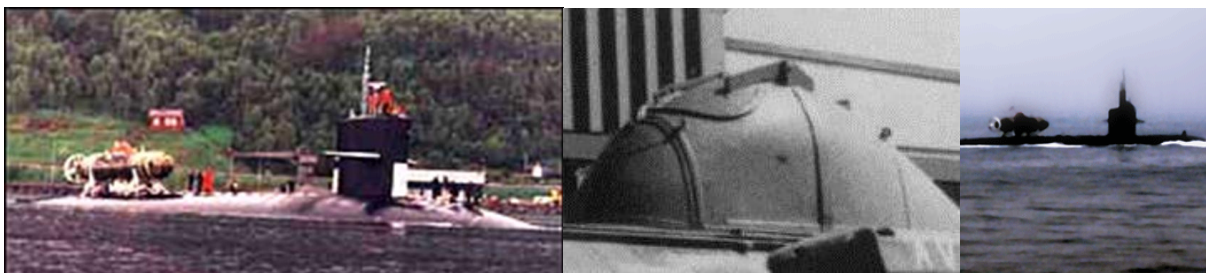
Överst t.v. och i mitten den sovjetiska 2-mans-farkosten Triton 1. T.h. 6-mans-farkosten Triton 2. Nederst t.v. och i mitten, en Triton 2. T.h. den jugoslaviska farkosten R-2 Mala. Samtliga är "våta" farkoster.

Amerikanska "våta" dykarfarkosterna MK-6 (1960-tal), MK-7 (1970-tal) och MK-8 (1980-tal).

bart Muskö örlogsbas. Efter att Jallai hade visat ett antal bilder på olika minifarkoster pekar observatörerna Stenbäck och Hellberg ut den militära versionen av 3GST9: "Det är förmodligen den" och "det måste vara den". "Det var italienarna som var här alltså", säger Stenbäck.

Det fanns inga andra kända farkoster från något annat land som kan liknas vid en 3GST9. De sovjetiska "våta" farkosterna (eller dykarfarkosterna) Triton 1 (5 meter) och Triton 2 (9,5 meter) hade mycket begränsad kapacitet, och de har inga likheter med den s.k. Valryggen. Triton 2 hade något som liknade ett litet torn i fören. Tritonfarkosterna kunde inte operera mer än någon timme utan stödfartyg liksom US Navys motsvarigheter: SDV:erna MK-7 (6 meter) och MK-8 (6,5 meter). De senare opererade ofta utifrån moderubåtar, medan de förra opererade från ytfartyg, men det fanns inga sovjetiska fartyg i närheten av Stockholms skärgård i samband med ubåtsjakten i Hårsfjärden. Den svenska underrättelsetjänsten hade också full kontroll över eventuella sovjetiska fartyg vid senare händelser. Ingen av de sovjetiska farkosterna kan liknas vid "Valryggen". US Navys DSRV *Mystic* och *Avalon* (15 meter) hade ett litet rundat torn och de bars av moderubåtar. Men inte heller dessa farkoster har några likheter med "Valryggen". De var inte äggformade. Det finns en hel del som tyder på att de har använts i svenska vatten, men "Valryggen" var något annat. Det fanns en liten jugoslavisk farkost R-2 (5 meter), som den svenska marinen köpte in för övningsändamål, samt US Navys SDV från 1960-talet, MK-6 (ca 5 meter), som båda var "äggformade", men de var för små och skrovet var till dels genomskinligt. Vi har goda skäl att misstänka att "Valryggen" var en 3GST9 och i Hårsfjärden eventuellt dess föregångare PH-X2. Inga andra kända farkoster liknar "Valryggen", medan 3GST9 framstår som identisk med den beskrivning som gjorts av "Valryggen". Det finns en mängd observationer i svenska vatten av "Valryggen", och när en fiskare i Sydnorge fick se en farkost utan torn intill sin fiskebåt

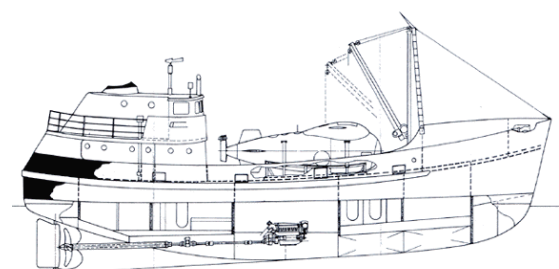
DSRV på USS *Billfish* (?) någonstans i Sverige (?). Rundat torn på DSRV *Avalon*. T.h. DSRV *Mystic* på USS *La Jolla*.

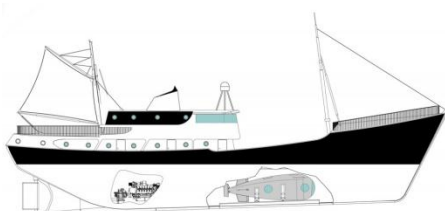
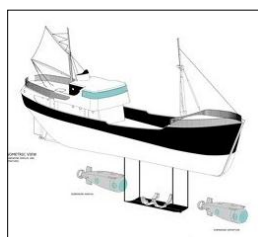
T.v. teckning av *Olterra* med vattenfylld sektion. I mitten och t.h. senare VAS-farkoster (GSE) med Giunio Santi.

misstänkte den norska marinledningen att det kunde vara en italiensk farkost. De gjorde en särskild granskning av saken. Man fann att de italienska marina specialstyrkorna COMSUBIN hade en symbiotisk relation till US Navy SEALs, och att det i så fall var amerikanerna som opererade den. Det var bara en del italienska officerare samt officerare från Navy SEALs som hade tillgång till barackerna där minifarkosterna fanns gömda. En vetenskapsman med anknytning till US Navy SEALs hade för övrigt gjort en särskild utvärdering av 3GST9. En norsk amiral hade sett en liten farkost i den italienska COMSUBIN-basen i Varignano. Det kunde ha varit en 3GST9, menade han. Det kan ha varit den man hade iakttagit i Sydnorge.

Decima MAS och sedan COMSUBIN hade sedan kriget använt civila fartyg för transporter av minifarkoster. Vi skrev ovan att i Gibraltar 1942 använde man ett ombyggt lastfartyg *Olterra*, som bar med sig minifarkoster i en vattenfylld sektion, och 1955 använde man en miniubåt *Piccolo* på samma sätt. Såväl COSMOS-ubåtarna som Maritalias farkoster torde ha transporterats till svenska vatten på ombyggda civila fartyg, som tankfartyg eller lastfartyg med t.ex en vattenfylld sektion där farkosten togs in. Det italienska Maritalia ombildades till GSE på 1990-talet. I sin reklam visar företaget hur man använder olika typer av ombyggda civila fartyg för att bära egna minifarkoster (se nedan). "Valryggen" torde ha burits till svenska vatten på civila fartyg, och den var med stor sannolikhet italiensk.

"The GSE Submersible Mothership is a concept pioneered by an American yacht owner to fully maximize his diving program. The Mothership (usually a new or converted trawler-type vessel) is specially outfitted to support and accommodate either the VAS Mk2 48" or the larger 60" hull ... The lower freeboard of trawler-type vessels, along with the increased lifting capabilities, allows the VAS to be safely and comfortably launched and retrieved with a minimal crew" (från GSE:s websida 2002; Wayback Machine).

Senare VAS-farkoster från Giunio Santi Engineering (GSE) samt moderfartyg från GSE:s websidor. Teckningen överst är från Wayback Machine's webb-arkiv från GSE:s websida, som kom att ersätta de tidigare sidorna som också innehöll information om GSE:s och Maritalias historia med bl.a. de fotografier av 3GST9 och PH-X2 som finns ovan.